

Рецензия на статия: Stanimira Taneva. On the Middle Paleolithic Leaf Points from Bulgaria (South East Europe). In Dobrescu, R., Boroneanț, A., Doboș, A. (eds) Scripta Praehistorica. Miscellanea in honorem Mariae Bitiri Dicata. MCA Serie Nouă, Supplementum 1. 2021, 85–104. Târgoviște: Editura cetatea de scaun; ISBN 978-606-537-545-1.

Стефанка Иванова ^a

^a Секция за праистория, Национален археологически институт с музей, Българска академия на науките, София 1000, ул. Съборна 2; ivanova.stefanka@gmail.com

Paper review: Stanimira Taneva. On the Middle Paleolithic Leaf Points from Bulgaria (South East Europe). In Dobrescu, R., Boroneanț, A., Doboș, A. (eds) Scripta Praehistorica. Miscellanea in honorem Mariae Bitiri Dicata. MCA Serie Nouă, Supplementum 1. 2021, 85–104. Târgoviște: Editura cetatea de scaun; ISBN 978-606-537-545-1.

Stefanka Ivanova ^a

^a Department of Prehistory, National Archaeological Institute with Museum, Bulgarian Academy of Sciences, 2 Saborna Str., 1000 Sofia, Bulgaria; ivanova.stefanka@gmail.com

През 2021 год. излезе сборник в памет на професор Мария Битери – специалистка в областта на най-ранната история на човечеството. Една от статиите е на Станимира Танева и е със заглавие “On the Middle Paleolithic Leaf Points from Bulgaria (South East Europe)”, в превод „За среднопалеолитните листовидни върхове от България (Югоизточна Европа)“. Както и заглавието, така и резюмето предполагат, че в центъра на вниманието на авторката е един интересен проблем за специфични за тази част на Балканите среднопалеолитни култури с характерни кремъчни бифасиални (двустранно обработени) върхове. В книгата има още няколко статии, разглеждащи култури с листовидни върхове в различни райони на Европа. В този смисъл очакванията на читателите са за нов поглед върху среднопалеолитните култури с листовидни върхове от нашата страна, сравнителен анализ между тях в регионален и над-регионален контекст, както и разсъждения за техния произход.

Това, което авторката предлага е локализация на известните досега обекти с листовидни върхове на територията на България, кратка справка за историята на проучванията, стратиграфската позиция на артефактите и библиографски данни за отделните находища. Много

пестеливо и безкритично е преразказана интерпретацията на разкопвача(ите) за съответния обект. За съжаление, дори в елементарните описания и данни за обектите са допуснати неточности ... например:

В текста за Муселиево:

На стр.126, след подробно изреждане на публикации на С. Сиракова, има напълно ненужно повторение (ред 12 отгоре) на две от тях, без цитирани страници и без конкретен контекст. Повтарящ се пропуск на авторката е да цитира публикации без посочване на съответните страници, отнасящи се до конкретния проблем.

На същата страница (126) е посочена Сиракова (1983), каквато публикация отсъства в цитираната литература.

В текста за Самуилица:

На същата стр. 126 като илюстрации за артефактите са посочени (fig. 4–6) – но всъщност fig. 4 илюстрира артефакт от Муселиево, а не от Самуилица.

В текста за Козарника:

На стр. 127 е цитирана публикация (Ferrier, Leblanc 1998) за пещерата Козарника, но в списъка на публикациите цитираната статия е от 1992 г. и се отнася за пещерата Темната дупка

На стр. 127 са приведени аналогии на листовидни от пласт 9 на пещерата и се цитира книгата на Сиракова от 2020 г., без конкретизиране на текст или илюстрации.

Смуцаващи неточности са допуснати и при илюстративния материал. Артефактите не са групирани в табла, а са представени в значително умален вид /мащаб на почти празна страница, което затруднява адекватното им възприемане. Авторката представя като свои рисунки на артефакти, които са публикувани в оригинал от други автори. Нейната интерпретация на тези рисунки значително се различава от оригиналите, което повдига два въпроса: дали артефактите са достатъчно прецизно пресъздадени в нейните “авторски” рисунки, или са прекопирани и дооформени от нея. Ако случаят е такъв, то това е подмяна на авторството на рисунките, което е недопустимо и професионално неетично. В случай на прекопирване на оригинални рисунки е редно и задължително да се постави в авторството на образа redrawn.

Прилагам няколко примера:

В публикацията на С. Танева листовидни върхове от Самуилица са представени на фигури 5–7. Същите артефакти намираме в оригинал в публикация на Н. Сираков (Sirakov 1983) както следва: PL XXXIII. 1,2, 4; XXXIV. 3. Впоследствие тези рисунки са публикувани и от Сиракова (Sirakova 2020) – PL. XXIII 2–5. Разликата между рисунките на С. Танева и на Н. и С. Сиракови е впечатляваща, което поставя под съмнение способността ѝ адекватно да интерпретира артефактите в графичен вид или препраща към споменатата по-горе възможност за неточно прекопирване на рисунки.

Подобен е случаят с рисунките от обект Широка поляна. Листовидни артефакти от обекта са илюстрирани от С. Иванова (Иванова 2006) както следва: обр. 13, 1,3, 5; обр. 14. 4 и обр. 15. 2–3. Част от тези артефакти са представени от С. Сиракова (Sirakova 2020) на стр. 85, PL XXIX. В публикацията на С. Танева тези артефакти са представени на фигури 8–10. Прави впечатление еднаквост в контурите, но несъответствие в изобразяване на негативите от бифасиалния ретуш и посоката на ударите. Въпросът е дали тези артефакти са авторско дело и ако е така, защо се отличават от изобразяването им в първичната публикация на С. Иванова, а и от интерпретацията им в публикацията на Сиракова. Каквато и да е причината за подобно несъответствие, това озадачава и прави неприятно впечатление.

Излагайки в наративен стил кратките описания на отделните обекти, авторката обикновено завършва със заключението, че листовидните артефакти от обекта X са подобни (приличат) на тези от обекта У. Подобна констатация е формално-повърхностна и лишена от аргумен-

тация. Листовидните двустранно обработени върхове са строго определен тип оръдия с характерни морфологични, метрични и технологични белези. В статията не е направен опит да се опишат характерните белези на анализирания листовидни оръдия, което би дало основание за сравнителни анализи между изследваните артефакти и обекти. Подробна характеристика на листовидните върхове е разработена и публикувана от изследователи, споменати и цитирани от С. Танева (Kot 2013; Sirakova 2020), но са съжаление тези трудове не са пълноценно използвани, което значително ограничава възможностите за сравнителни анализи.

Не е направен и опит за анализ на техниката на изработка на листовидните върхове от България, което би позволило идентифицирането и обособяването на отделни фазиеси, култури или културни групи с листовидни върхове.

Впрочем в публикуваната през 2020 г. книга на Свобода Сиракова “Middle Palaeolithic leaf points from Bulgaria and their analogous in Southeast and Central Europe” (която С. Танева очевидно познава и на места дори цитира), са разработени критериите за характеризирани на листовидните върхове и е отделено сериозно внимание върху сравнението на ансамблите с листовидни върхове от България с тези от съседните ни страни. Необяснимо е защо тази готова информация е пренебрегната в разглежданата статия. Безусловно С. Танева би била много затруднена да обогати проблема с нови и оригинални аспекти, но би могла поне вкратце да представи вече разработената от Сиракова система и да се опита да я приложи.

Учудващо непълна е информацията за листовидните върхове от среднопалеолитните пластове на пещерата Козарника. Проучванията там се повеждат с най-модерни научни методи и позицията на листовидните артефакти е добре определена седиментологически и хронологически. Авторката споменава в едно изречение, че листовидни върхове се срещат в седименти, отнесени както към началото на средния палеолит, така и към края му. Всъщност илюстрираните в статията листовидни върхове произхождат само от най-ранната фаза на средния палеолит което оставя без коментар проблема за прехода между средния и късния палеолит, който е един от най-съществените и дискутирани в научните среди проблеми, маркиращи апропо и прехода от *Homo Neanderthalensis* към *Homo sapiens*.

Среднопалеолитната епоха обхваща голям период от време (300000–45/40/35000 г. пр.Хр.) и не може да се очаква, че листовидните оръдия са останали непроменени и че трябва да са близки до тези от Муселиево. Все пак авторката отбелязва че „...листовидните върхове от Самуилица и Муселиево, които са малки по размер, са много подобни на тези от Козарника“ (стр. 127). Неуместно е самостоятелното използване на подобен критерий за сравнение, защото (както вече отбелязахме по-горе) размерите са една малка част от параметрите, характеризирани листовидните артефакти, а и въпреки малките си размери, листовидните върхове от ранния среден палеолит от Козарника нито по технологичните, нито по морфологичните си характеристики са „много подобни“ на тези от Муселиево и Самуилица.

И ако намерението на авторката наистина е било да представи листовидните върхове на територията на България не само като механично изреждане на обекти, а като взаимосвързани културни явления, възникнали и еволюирали като културни групи, не би следвало да пропусне да отбележи че това са най-ранните листовидни върхове на Балканите. Интересен научен факт е, че ранните листовидни върхове от Козарника са свързани с пласта непосредствено над пласт 11а, който се отнася към ранния палеолит (600 000–400 000 г. пр.Хр.), и в него се разкриват малки нетипични бифаси (Ivanova 2016 , 197).

В научната общност проблемът за произхода на листовидни върхове е предмет на дискусии, голяма част от които са свързани с липсата на бифаси в седиментите, залягащи под пластовете в които се разкриват ансамбли с листовидни върхове. Напълно очаквано е авторката на статията (ако е запозната с последните открития и научни дискусии по въпроса) или

да изложи собствено мнение, или поне обективно да представи позициите на специалистите, позовавайки се най-малкото на публикацията на Козловски (Kozlowski 2003, 157–159). В нея той обосновава, че не може да се интерпретират листовидните върхове като резултат на еволюцията на ашелските бифасиални традиции. От друга страна откритите по-късно бифасиални форми в раннопалеолитните пластове на Козарника, както и бифасите от Широка поляна дават възможност за нов етап в полемиката за еволюцията на листовидните форми. Жалко е, че С. Танева, която би следвало да е запозната с новите открития от нашата страна, не ги е осмислила и представила в опит да надхвърли рамките на обикновена курсова работа.

Задължителна и интегрална част от едно изследване за среднопалеолитни листовидни върхове е разкриването на контекста, в който се появяват инвентарите с тези върхове.

В по-старите публикации ансамблите с листовидни върхове се обединяват под названието „мустиерско-левалуазка култура с листовидни върхове“ (Kozlowski 1975, 25).

Н. Сираков отнася ансамблите с листовидни върхове към „левалуазки фации на типичния мустиерен“ (Sirakov 1983, 25). С. Сиракова обединява ансамблите с листовидни върхове в „источнобалкански мустиерен с листовидни върхове“ (Сиракова, 1993).

С. Иванова изтъква, че в източнобалканския мустиерен с листовидни върхове има регионални варианти. Установени са например шарентски елементи в инвентара с листовидни върхове от Деветашката пещера, както и артефакти с микокска характеристика в инвентара от Широка поляна с листовидни върхове (Ivanova 2006, 83). Видно е че въпросът за културната принадлежност на ансамблите с листовидни форми не е еднозначно решен и това изисква детайлна характеристика на тези ансамбли. Тяхното контекстуално обвързване дава възможност да се търсят контакти между човешките групи, да се проследят пътищата за придвижването им и да се направи по-правдоподобна реконструкция на начина им на живот. За съжаление авторката не е използвала подобен подход при опита си за анализ на среднопалеолитните листовидните върхове от България.

Друга траектория за сравнителен анализ би било проследяването на конкретните технологии при изработването на разглежданите артефакти. Въпреки че крайната цел на древния майстор е била получаване на тънък и плосък артефакт с прав профил и листовидна форма, този резултат е могъл да се постигне с различни технологични подходи. Уместно е да илюстрираме технологичното разнообразие на листовидни върхове от България: 1) при Муселиевските листовидни върхове например е прилаган алтернативно диагонален начин на оформяне на артефакта (Сиракова, 2020, 35); 2) при листовидните артефакти от Родопите артефактът се е формирал чрез последователно третиране на горната и долна страна. Първоначално, чрез плоски покриващи негативи, е формирана долната плоска повърхност, а след това, посредством перпендикулярни на страничните ръбове негативи, е формирана и леко конкавната горна повърхност (Ivanova 2006, 83).

Именно тези детайли са основание за сравнителни анализи и за заключения относно културната традиция и еволютивните промени в технико-типологическите атрибути на ансамблите. И в този смисъл, повърхностните наблюдения на авторката на ниво прилика – отлика между ансамблите звучат неубедително и неадекватно.

В заключение може да се отбележи, че скромният опит на авторката да сравни в няколко изречения среднопалеолитните листовидни върхове от територията на България с тези от съседните балкански страни представлява само изброяване на обектите с листовидни артефакти. Едно добросъвестно резюме на монографията на С. Сиракова от 2020 г. би било много по-пълноценно от научна гледна точка. Разглежданата статия илюстрира неуспешен опит за подход към сериозен научен проблем без съдържателна част на истинско проучване, а със семплите средства на компилативно изложение и неадекватно

усилие за сравнение на обекти и артефакти, лишени от културно-технологичен контекст и илюстрирани по неприемлив начин.

Цитирана литература

- Иванова, С. 2006. Ранни и среднопалеолитни кремъчни ансамбли от района на язовир „Широка поляна“ (Западни Родопи) (Разкопки и проучвания XXXVI). София: АИМ–БАН.
- Сиракова, С. 1993. За типологията на листовидните форми в източнобалканския мустериен с листовидни върхове. В Николов, В (ред.) Праисторически находки и изследвания. Сборник в памет на проф. Г. И. Георгиев. София: АИМ–БАН, 41–51.
- Ivanova S. 2016. A route through the Balkans and implications for the earliest settlement of Europe. In Harvati, K., Roksandic, M.(eds) *Paleoanthropology of the Balkans and Anatolia. Human evolution and its context*. Dordrecht: Springer, 187–213.
- Kot, M. 2013. *The earliest Middle Palaeolithic bifacial leafpoints in Central and Southern Europe. Technological approach*. Unpublished PhD thesis. University of Warsaw, Warsaw.
- Kozłowski, J.-K. 1975. Badania nad przejściem od środkowego do górnego paleolitu na Balkanach (Studies on the transition from the Middle to the Upper Palaeolithic in the Balkans). *Przegląd Archeologiczny* 23, 5–48.
- Kozłowski, J.-K. 2003. From Bifaces to Leaf Points. In Soressi, M., Dibble, H. (eds) *Multiple Approaches to the study of Bifacial Technology*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, 149–164.
- Sirakov, N. 1983. *Reconstruction of the Middle Palaeolithic flint assemblages from the Cave Samuilica II (northern Bulgaria) and their taxonomical position seen against the Palaeolithic of South-eastern Europe* (Folia Quaternaria 55). Kraków: Polska Academia nauk.
- Sirakova, S. 2020. *Middle Palaeolithic leaf points from Bulgaria and their analogues in Southeast and Central Europe*. Sofia: Bulged Ltd.